

SVE O SVEMU: *BESKRAJNA LAKRDIJA* DEJVIDA FOSTERA VOLASA POSLE DVADESET GODINA

Ima nešto što se događa s romanom koji stari, ali šta? Niti sazreva ili dobija na intenzitetu kao sir ili vino, niti se raspada, bar ne metaforički. Proza nema vreme poluraspada. I mi starimo zajedno s romanima koje smo pročitali, a samo jedno od nas progresivno propada. Što će reći, roman je potrošna roba samo zato što se skladišti u jednom tako bušnom buretu: našim glavama. Posle samo nekoliko godina, roman može delovati „zastarelo“ ili „nevažno“ ili (blagi bože) „problematično“. Kada roman preživi ovaj čudni proces, i bude ponovo objavljen u atraktivnom jubilarnom izdanju povodom dvadeset godina od objavljivanja, može se doći u napast da se on podigne i da se kaže: „Eto, opstaje uprkos vremenu!“ Većina bi takvu izjavu izgovorila kao pohvalu, no da li je roman posle dvadeset godina uspeo samo zato što se čini da je pronicljivo predvideo budućnost ili zato što sadrži situacije koje deluju „relevantno“ kasnijoj publici? Da je to obeležje proze koja opstaje, Filip K. Dik bi bio najveći romanopisac svih vremena.

Dejvid Foster Volas je razumeo koliko je paradoksalan pokušaj da se napiše proza koja u istoj meri ima šta da poruči i dolazećim generacijama i savremenim čitaocima. U eseju napisanom dok je radio na *Beskrajnoj lakrdiji*, Volas govori o „proročkoj vidovitosti“ pisaca kao što je Don Delilo, čiji se najbolji romani – *Beli šum*, *Libra* i *Podzemlje* – svojoj savremenoj publici obraćaju poput razvikanog pustinskog proroka, dok budućim generacijama nude leden osmeh i stavove kakvog davno upokojenog profesora emeritusa. Volasu se činilo da „mimetičko oslanjanje na ikone pop kulture“ kod pisaca koji ne poseduju Delilove sposobnosti opservacije „podriva ozbiljnost njihove proze time što je izmešta izvan okvira platonskog Uvek, gde bi trebalo da boravi“. Ipak, stiče se utisak da *Beskrajna lakrdija* retko obitava u okvirima tog platonskog Uvek, kojeg se Volas ionako klonio. (Kao što je slučaj i s ostalim Volasovim objavama koje imaju izražen prizvuk manifesta, on ovde nije glasnogovornik, već pre potajni subverzivac.) Danas smo već barem za pola decenije premašili godine koje je Volas želeo da predstavi u svome romanu i u njegovoj šemi subvencionisanog vremena – Godinu Vopera, Godinu Dipendovih pelena za odrasle. Kada se ova knjiga čita danas, njena vizija razularenog korporativizma predložena kroz svojevrsno intelektualno cirkuziranje smešta je nedvosmisleno i prepoznatljivo u prvu polovinu devedesetih, poput Simpsonovih ili grandž muzike. U velikoj meri, ovo je roman svoga vremena.

Otkud to, onda, da *Beskrajna lakrdija* i dalje deluje tako transcendentno, vrcavo puna života?

Teorija br. 1: Kao roman o „obliku zabave“ upotrebljenom kao oružje s ciljem da se porobe i unište svi oni koji ga pogledaju, *Beskrajna lakrdija* je prvi veliki roman o internetu.

Jeste, možda su Vilijam Gibson i Nil Stivenson prvi stigli do tog cilja sa *Neuromanserom* i *Histeričnim snegom*, a Gibsonov Matriks, odnosno Stivensonov Metavers, preciznije predvideli kako će internet izgledati i kakav će biti osećaj koristiti ga. (Volas, između ostalog, nije naslutio da će čuvanje zabavnih sadržaja na kertridžu ili disku postati prevaziđeno.) No, *Beskrajna lakrdija* nas je upozorila na zlokobno širenje popularne zabave mnogo pre no što su to učinili filozofi tehnologije, s izuzetkom najvećih sibila među njima. Postavljanje video-klipova, gledanje čitavih sezona na *Netfliksu*, neuropuding usled rekordnog gejmerskog maratona, nastrana zavodljivost objavljivanja i besomučnog gutanja najprizemnijih ljudskih misli na Fejsbuku i Instagramu – Volas je nekako znao da sve to dolazi, i od pomisli na to bi (kako bi se možda on sâm izrazio) lepo dobio fras.

U intervjuima Volas je neumoljivo tvrdio da umetnost mora imati svrhu uzvišeniju od obične zabave: „Proza se bavi time šta znači biti [...] ljudsko biće.“ I u tome je, zapravo, misterija Volasove proze uopšte, a naročito *Beskrajne lakrdije*: to je jedna neizmerno, neodoljivo zabavna knjiga koja škroto uskraćuje svojim čitaocima osnovna zadovoljstva mejnstrim romaneskne zabave, kao što su raspoznatljiva narativna nit, uočljivo kretanje kroz vreme ili ikakav rasplet tog kvadrumvirata zapleta koji u njoj postoji. Drugim rečima, *Beskrajna lakrdija* ume preko svake mere da nervira. Da bi se u potpunosti razumelo šta je to Volas smerao s ovom knjigom, potrebno je čitati je iznova i iznova, s talmudskom usredsređenošću i posvećenošću. Za mnoge Volasove čitaocje to je suviše zahtevno. Za mnoge Volasove *fanove* to je suviše zahtevno. Tako su nastale različite volasovske struje – Nefkionalci nasuprot Lakrdijašima nasuprot Kratkoprozaistima – mada svaka struja priznaje da *Beskrajna lakrdija* zauzima centralno mesto u njegovom opusu. To što se ni posle dvadeset godina i dalje ne slažemo oko toga šta ovaj roman znači, ili šta tačno pokušava da nam saopšti, iako govori (naizgled) sve o svemu, još je jedna u nizu savršenih analogija za internet. Obe su stvari prevelike. Obe sadrže previše toga. Obe te prime u svoje okrilje. Obe te odgovnu od sebe.

Teorija br. 2: *Beskrajna lakrdija* je istinski jezički revolucionaran roman. Čak se ni majstori visokog/niskog retorskog stila ne penju tako panoramski visoko niti spuštaju tako raspojasano nisko kao Volas – ni Džojls, ni Belou, ni Ejmis. *Afonija*, *eruptivan*, *eliotistički*, *da-broubistvo*, *faluktomija*. Izmišljene reči, reči na steroidima, reči koje se nalaze samo u fusnotama medicinskih rečnika, reči upotrebljive samo u kontekstu klasične retorike, reči koje koriste hemičari hobisti, matematičarske reči, filozofske reči – Volas je vršio speleološke ekspedicije po *Oksfordskom rečniku engleskog jezika* i neustrašivo kovao neologizme, poimeničavajući glagole i poglagoljavajući imenice, ispisujući tako ne samo roman o jeziku, već pre svega čitavu novu leksikografsku stvarnost. Međutim, štreberska skribomanija ili „akrobatisanje“ (da se poslužim još jednim Volasovim izrazom) ume zaista da bude isprazna aktivnost. Potrebne su rečenice ne bi li se nove reči stavile u izlog, i u tome, takođe, *Beskrajna lakrdija* prevazilazi gotovo svaki drugi roman napisan u prethodnom veku, pokazujući doslednu deskriptivnu veštinu koja ostavlja bez teksta, opisujući recimo zalazeće sunce kao „nateklo i savršeno okruglo, veliko, a iz njega su sijala sečiva svetlosti. [...] Visilo je i drhturilo poput viskozne kapljice koja samo što nije pala.“ (Volas je nenadmašan kada treba opisati nebo i vremenske prilike, a ta se veština može dovesti u vezu s tim što je odrastao u centralnom Ilinoisu, zemlji ravnog prostranstva koje pohode tornada.) Kao što će Džon Džeremaja Salivan napisati nakon Volasove smrti: „Evo nečeg što deluje nezamislivo:

neko može biti tako inventivan pisac da, kad umre, jezik ostaje osiromašen.“ Prošlo je osam godina otkako nas je Volas napustio, a niko ne popunjava trezore Federalne rečenične rezerve Dejvida Fostera Volasa. Niko ne piše ništa što bi imalo podsećalo na ovo: „Sirena u 4 za početak druge smene dole u Sanstrend elektrani prigušena sablasnim ne-zvukom snega koji veje.“ Ili ovo: „No, kada se jeste bavio provalništvom, bio je nadaren provalnik – mada povelik kao mlađi dinosaurus, s ogromnom glavom gotovo savršeno kvadratnog oblika, kojom je svojevremeno zabavljao društvo kad se napije tako što bi im dozvolio da njome zapreče vrata od lifta i gledaju ih kako se otvaraju i zatvaraju.“ Danas se vraćamo Volasovim rečenicama kao srednjovekovni monasi svetim spisima, drhtavo svesni koliko su dragocene u svojoj konačnosti. Iako nikada nisam uspeo u potpunosti da razumem Volasovo poimanje duhovnosti, mislim da je jedino ispravno smatrati ga religioznim piscem. Njegova pobožnost, kao kod mnogih, bila je pobožnost usmerena ka jeziku. Dok religije božanski značaj mahom pripisuju samo određenim rečima, Volas ih je sve uzdizao u nebesa.

Teorija br. 3: *Beskrajna lakrdija* je nenadmašno uzbudljiv kao roman likova. Čak i veoma dobri pisci muku muče s likovima, jer je, inače, stvaranje likova koji nisu samo prizmatične blef verzije samoga sebe vrhunski teško. Književni kritičar Džejms Vud, koji na Volasovo stvaralaštvo gleda s poštovanjem, ali i suštinskom ravnodušnošću, što je podjednako neshvatljivo kao i činjenica da Konrad ne priznaje Melvila, a Nabokov omalovažava Beloua, u svojoj knjizi *How Fiction Works (Kako funkcioniše proza)* bavi se čuvenom razlikom između „skiciranih“ i „reljefnih“ likova koju definiše E. M. Forster: „Ako pokušam da napravim razliku između glavnih i sporednih likova – reljefnih i skiciranih – i tvrdim kako se takvi likovi razlikuju po detaljima, dubini, prostoru koji im se na stranici posveti, moram da priznam da mi mnogi takozvani skicirani likovi deluju daleko življe i daleko zanimljivije kao studije ljudskog karaktera, ma koliko kratkotrajne, od reljefnih likova kojima su navodno podređeni.“ Svako ko čita ili ponovo čita *Beskrajnu lakrdiju* primetiće jednu zanimljivu pojavu: kroz čitavu knjigu, Volasovi skicirani, sporedni, jednokratni likovi hodaju ništa manje uzdignute glave od ostalih, razmećući se poput paunova raznim idiosinkrazijama. Volas ne piše samo da bi opisao ambijent, niti svoje likove smešta u pojednostavljene okvire proznog života; umesto toga, on se gotovo metafizički obavezuje da stvarnost posmatra njihovim očima. Dobar primer javlja se na početku *Beskrajne lakrdije*, u epizodi „Zašto nema žene koja je rekla da će doći“, koja prikazuje Kena Erdedija, paranoičnog zavisnika od trave, koga strepnja da će se videti koliko mu je stalo da nabavi drogu dovodi u ovakvu nepoželjnu situaciju: nije naćisto da li jeste ili nije zaista uspeo da se dogovori sa ženom koja može da mu nabavi 200 grama „vanredno dobre“ marihuane, koju on žarko želi da puši tog vikenda. Na jedanaest stranica Erdedi ne čini ništa drugo osim što se preznojava i iščekuje dolazak ove žene s njegovih željenih 200 grama, koji deluje sve manje izvesno. Pretpostavljam da niko ko se borio sa zavisnošću ne može da pročita ove stranice bez grčenja, uzdaha ili suza. Ne znam ni za jedan drugi primer iz čitave pisane reči koji tako ubedljivo nastanjuje svest razorenu drogom, a da to istovremeno čini s takvom jasnoćom i empatijom. Termin kojim se u književnoj teoriji naziva narativna tehnika koju Volas koristi u epizodi s Erdedijem jeste slobodni indirektni stil, ali dok čitate Volasa, stićete utisak da su ga beskrvna pitanja o narativnoj tehnici prilično zamarala. Umesto toga, on je smatrao da je neophodno da se nekako telepatiski transformiše u sopstvene junake, i sigurno je zbog toga tako često, i tako

uspešno, u trećem licu pisao s mikroskopske udaljenosti. U tom vrlo konkretnom smislu, Volas je možda nešto najbliže metodskom glumcu što postoji u američkoj književnosti, što je, ne sumnjam, sa sobom nosilo teško uočljive traume. A Erdedi je tek jedan od nekoliko stotina usputnih likova iz romana koji su na različite načine oštećeni. Ponekad se zapitam: koju je cenu Volas morao da plati da bi ga stvorio?

Teorija br. 4: *Beskrajna lakrdija* je, van svake sumnje, roman svoje generacije. Kao neko ko (za dlaku) pripada generaciji kojoj je pripadao i Volas, kao pisac čiji su najbliži prijatelji takođe pisci (a većina su Volasovi fanovi), i kao neko ko je prvi put pročitao *Beskrajnu lakrdiju* u možda savršenom uzrastu za to (sa dvadeset i dve, kao dobrovoljac u mirovnoj misiji u Uzbekistanu), sud koji ja mogu da dam po tom pitanju možda je posve pristrasan. Dozvolite mi zato da spustim masku pisca predgovora i otkrijem skromno lice obožavatelja, a mnogo kasnije i prijatelja Dejvida Volasa.

Dok sam čitao *Beskrajnu lakrdiju* u mračnim jutrima pre časa uzbekistanskog, mogao sam čuti svoju domaćicu kako u staji iza zida moje spavaće sobe razgovara s pilićima dok pred njih baca zrnevlje hrane. Čuo sam krave kako se bude, a potom i njihovo duboko, monstuožno mukanje, dok se približno deset hiljada divljih mačaka s imanja muvalo u uskom prostoru neposredno iznad mog kreveta. Hoću da kažem, moglo se očekivati da će biti teško usredsrediti se na to šta rade Hal Inkandenza, Don Gejtli, Remi Marati i madam Psihoza. A nije bilo. Satima bih tako čitao, jutro za jutrom, a u glavi mi se vrtelo. Priznaću da mi se, nakon što sam pročitao prvih nekoliko stotina stranica, *Beskrajna lakrdija* nikako nije dopadala. Zašto? Ljubomora, frustracija, nestrpljenje. Teško je prisetiti se tačnog razloga. Tek kasnije, kada sam pisao pisma devojci, opisujući joj kolege dobrovoljce iz mirovne misije i članove porodice koja me je udomila i duge šetnje kroz stara nacionalizovana sovjetska poljoprivredna imanja, u tekstovima kojima bih dodelio žuti pojas volasovske proze, tek sam tada shvatio da me je njegova knjiga u potpunosti prespojila. Evo šta je jedna velika Volasova inovacija: moć spoznaje koju nosi čudovišna sposobnost da se uoče sitnice, da se prikupe i kontrolišu detalji. Kod većine velikih proznih pisaca stvarni svet deluje još stvarniji – zato i čitamo velike prozne pisce. Ali Volas postiže nešto uvrnutije, nešto neverovatnije: čak i dok ga ne čitate, on vas trenira da stvarnost posmatrate kroz prizmu njegove proze. Ima nekoliko pisaca čija imena postoje u pridevskom obliku – kafkijanski, orvelovski, dikensovski – ali to su označitelji atmosfere, situacije, građanskog propadanja. Volasovski ne označava nešto eksterno; ovaj pridev opisuje jedan vatrometni proces unutar čoveka, stanje istovremene strepnje i spoznaje, razumevanja. Drugim rečima, Volas nije dao ime već postojećem stanju. On ga je stvorio.

Kao što sam otkrio – kao što su Volasovi prilježni imitatori otkrili – kao što je sam Volas otkrio – na prvi pogled nepregledni stil čijem je rođenju Volas doprineo *Beskrajnom lakrdijom* ipak ima svoje granice. Svi veliki stilisti na kraju postanu robovi sopstvenog stila, a onda još spadnu na to da se nađu u društvu svojih sledbenika. Volas je uspeo da izbegne tu sudbinu. Pod jedan, posle *Beskrajne lakrdije* nije dovršio nijedan roman. Pod dva, još je više produbio jaz između dva dela svoje karijere – između ljubaznog, briljantnog esejiste i teškog, hermetički naklonjenog proznog pisca – tako da ih je, na kraju, malo šta povezivalo. To se može reći i ovako, eseji su postali bolji i smešniji – najsmešniji još od Tvena – dok je proza postala još mračnija i još više teorijski zahtevna, iako je većinom bila odlična.

Kada sam poslednji put video Dejvida Volasa, u proleće 2008, uspešno je glumio umetničko zadovoljstvo, a sada znam da su njegova istinska osećanja bila potpuno suprotna. Uprkos tome, posle našeg susreta uzbuđeno sam iščekivao delo koje sledi, koje je usput pomenuo. Već nam je podario jedan generacijski značajan roman; sigurno će napisati i roman koji će nam pomoći da odredimo kako će izgledati naredni vek. Velik je gubitak za nas činjenica da to nije uradio. Njegov veliki dar nama jeste to što je svet i dalje, više nego ikad, volasovski – Donald Tramp je slika i prilika predsednika Džonija Džentla – i to što sada svi čitamo njegove nenapisane knjige u svojim glavama.

Dejvide, gde su sada tvoja podbadanja? Tvoje igrarije, tvoje pesme – tvoji izlivi veselja koji su uspevali da sve za stolom raspale u salve smeha? U tvojim su knjigama, tamo gde su oduvek i bile. Gde će uvek i biti. Nosio si nas na svojim plećima hiljadu puta. Tebi u čast, i u čast *Beskrajnoj lakrdiji*, prepunoj radosti, prepunoj očaja, smejaćemo se s večitom zadivljenosti, većitom tugom, većitom zahvalnošću. Nadam se, iako nade nema, da nas možeš čuti.

(S engleskog prevela **Viktorija Krombholc**)